

УДК 340.12

*Свиридюк Наталія Петрівна,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

ПОЛІТИЧНА ЮСТИЦІЯ ЯК ЗАСІБ ВТІЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ РЕПРЕСІЙ

У даній статті здійснюється характеристика політичної юстиції як негативного, антиправового та антидемократичного явища. Політична юстиція визнається, як невід'ємна складова юридичної системи тоталітарного режиму, встановлюється взаємозв'язок між ними. Застосування репресивних заходів органами політичної юстиції визначається основним методом забезпечення існування тоталітаризму. Зроблено висновок про необхідність дослідження політичної юстиції та усвідомлення її репресивної сутності для вироблення та реалізації демократичних засад державно-правового розвитку в майбутньому.

***Ключові слова:** політична юстиція, репресія, тоталітаризм, насильство, неправова держава.*

Постановка проблеми. Юстиція являє собою складне та багатогранне явище і представляє окремий інтерес для сучасної правової науки. Плюралізм методологічних підходів до вивчення юстиції обумовив певні розходження при визначенні цього поняття навіть в межах однієї галузі. Разом з тим, незважаючи на це, а також беручи до уваги, що під впливом різних державно-правових перетворень зазнали певних змін і окремі аспекти розуміння юстиції, незмінним залишилося сприйняття юстиції як інституту забезпечення справедливості. У сучасному світі ця справедливість виражається через різні складові права (зокрема, принципи права, нормативно-правові акти, правозастосовчі рішення тощо).

Поява та історичний розвиток галузей права, диференціація сфери правового регулювання, виходячи із потреб соціального розвитку, обумовили виникнення різних галузей юстиції – конституційної, адміністративної, кримінальної, ювенальної тощо. Кожна із них нерозривно пов'язана із такими поняттями як «суд», «правосуддя», «справедливість», а їх злагоджена та ефективна робота свідчать про реалізацію основних принципів існування правової держави, забезпечення прав і свобод громадян.

Разом з тим, ряд подій державно-політичного життя суспільства, що відбувалися протягом ХХ століття обумовили виникнення особливого виду юстиції – політичної юстиції. Цей термін, з огляду на функції та призначення політичної юстиції, як явища соціальної дійсності, набув негативного забарвлення та став прикладом псевдозаконного та псевдоправового явища.

За таких умов, дослідження явища політичної юстиції та характерних для неї засобів впровадження державної політики залишається актуальним й сьогодні, що сприятиме усвідомленню її негативної, антиправової сутності. Таке усвідомлення, у свою чергу, є ознакою гуманізації суспільного життя, необхідною умовою майбутньої реалізації

демократичних принципів та засад державно-правового розвитку, а отже, недопущення повторення аналогічних трагедій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково дана проблематика висвітлювалася у наукових працях С. С. Алексеева, Е. Альбац, А. Е. Гурьянова, В. М. Кудрявцева, А. І. Трусова та ін.

Проте недостатню увагу присвячено правовій природі політичної юстиції, що вимагає додаткового наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою статті є характеристика сутності політичної юстиції як основного засобу втілення політичних репресій в умовах тоталітарного режиму державного правління. А отже основними завданнями для досягнення поставленої мети є такі: характеристика політичної юстиції як негативного, антиправового та антидемократичного явища; визначення політичної юстиції як невід'ємної складової юридичної системи тоталітарного режиму, а також взаємозв'язку між ними; визначення застосування репресивних заходів органами політичної юстиції як основного методу забезпечення існування тоталітаризму в СРСР (на прикладах історичних фактів та архівних матеріалів). Для вирішення поставлених завдань було використано ряд наукових методів пізнання, зокрема, історичний, статистичний, а також методи порівняння, герменевтики тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. «Забувши минуле, ми засуджує себе до того, щоб пережити його знову». Ці слова стали епіграфом до книги В. Н. Кудрявцева та А. І. Трусова «Політична юстиція в СРСР» [7]. Цим самим автори наголосили на значенні дослідження політичної юстиції для історії державно-правового розвитку, становлення та укріплення демократії, сприяння та утвердження законності й справедливості з метою недопущення повторення жахливих подій минулого. Вони пов'язали появу політичної юстиції (як специфічного негативного правового явища) з існуванням режиму Радянського Союзу, характеризуючи її як частину юридичної системи, спеціально створеної для придушення політичних противників шляхом застосування правових і протиправних засобів, а також як антипод справжньої законності та справедливості [7]. Таким чином, інститут політичної юстиції був представлений у новому, антидемократичному обличчі, ставши ознакою диктатури, тоталітаризму, і за допомогою якого проводилися багаточисленні політичні гоніння та репресії.

Безперечно, появі політичної юстиції передували цілий ряд реформ російської системи судустрою та судочинства, метою яких було створення особливого суду, що гарантував би жорстку та невідворотну репресію по відношенню до політичних противників царизму. З часом виникла практика оминати судову інстанцію при вирішенні питань загрози державному режиму і суспільній безпеці, використовуючи для цього адміністративні та спеціально створені для цього поліцейські органи.

Одним із найяскравіших прикладів функціонування системи політичної юстиції можна вважати події 20 – 40-х років ХХ століття, коли вона набула масового характеру і перетворилася на інструмент втілення карального правосуддя. Фактично, вона була штучно деформована і перетворена в особливий «юридичний» механізм здійснення політичних репресій, а цей період увійшов в радянську історію як період «великого терору». Фальсифікації обвинувачень дали змогу перетворювати людей, що виявляли незгоду з діючим режимом, у зрадників батьківщини, терористів, які, як правило, діяли у змові з контрреволюційними організаціями. Придушення класових противників, тобто, фактичне знищення таких людей, стало однією з основних задач тогочасної «правової» системи і для цього застосовувалися будь-які засоби.

Політичні репресії здійснювалися добре організованою, розгалуженою політико-юридичною системою країни – органами державної безпеки, внутрішніх справ, революційними, а потім і військовими трибуналами, загальними судами, прокуратурою. Їх діяльність здійснювалася переважно на підставі нормативних актів (або всупереч їм). По суті справи, функціонувала відособлена, замкнута, досить налагоджена структура, на зразок середньовічної інквізиції, з тією лише різницею, що жертв у радянський час було незрівнянно більше [6]. Тотальний контроль, сурова централізація влади та примусові заходи супроводжувалися переслідуваннями та репресіями величезної кількості людей. У свою чергу, здійснення таких антидемократичних та жорстоких дій було покладено на органи НКВС та Робітничо-селянської міліції.

П. П. Михайленко та Я. Ю. Кондратьєв у своєму дослідженні історії міліції України підтверджують той факт, що політична юстиція функціонувала в нормативно визначених межах. Так, наприклад, становлення кримінально-виконавчої системи в Західній Україні фактично започаткувала директива НКВС СРСР № 720 «Про організацію роботи у звільнених районах західних областей України і Білорусії» від 15 вересня 1939 р., тобто за два дні до початку анексії Червоною армією західноукраїнських земель. У ній, крім низки інших завдань, оперативно-чекістським групам (ОЧГ) наказувалося «в тісному контакті з військовим командуванням і під керівництвом тимчасових управлінь» арештувати «найбільш реакційних» представників польської адміністрації, активних членів українських та польських громадсько-політичних об'єднань», а в захоплених польських тюрмах «організувати нову тюремну адміністрацію із надійних людей на чолі з одним із співробітників НКВС» та забезпечити «суворий режим утримання арештованих» [8, с. 163].

Розповсюджена сьогодні думка, що засудження відбувалося «без суду і слідства» яскраво ілюструє цей період. Дійсно, суду і слідства як таких не було. Проте існувала їх імітація: імітація слідства, імітація суду та прокурорського нагляду, а також імітація права. У якості прикладу останнього, слід привести знамениту 58-му статтю Кримінального кодексу Російської РФСР про контрреволюційні злочини, що вступила в дію 25 лютого 1927 року [9]. На підставі положень цієї статті протягом наступних десятиліть за різними даними було розстріляно та ув'язнено близько 4 мільйонів чоловік.

Яскравим прикладом прояву наслідків утвердження на теренах Радянського Союзу тоталітарного режиму можна вважати придушення національно-визвольного руху, що формувався в західних областях України. Так, уже станом на 1 жовтня 1939 р. у Західній Україні оперативно-чекістськими групами було арештовано 3914, у тому числі: колишніх жандармів, поліцейських, офіційних і таємних агентів поліції і розвідки – 2539; поміщиків і великих власників, «колишніх людей» – 293; офіцерів польської армії і осадників – 381; керівників різних «контрреволюційних» партій – 144 особи; петлюрівців, учасників банд-груп – 74; інших – 483 [10, с. 23].

«Це був чудовий інструмент управління країною», – зазначив історик ГУЛАГу, голова міжнародного товариства «Меморіал» Арсеній Рогінський, – Сталін розумів: революційна законність, тобто не обмежене нічим насильство, небезпечне насамперед для влади. Тому і створював імітацію правової держави. Так само як зараз, влада розуміє: якщо не обмежити ОМОН і поліцію прописаними на папері обмеженнями, як Сталін обмежував НКВД і регіональних начальників, вони рано чи пізно повернуть свої багнети і кийки проти людей нагорі» [2].

Загалом, сфера політичних репресій постійно розширювалася, поступово охоплюючи не тільки політичних супротивників та інакомислячих, але й всіх тих, хто

будь-яким чином висловлював свою незгоду із правлячим режимом. Кількість примусово виселених з політичних мотивів людей, зокрема, калмиків, кримських татар, німців та інших народів, й досі залишається не встановленою.

А. Е. Гур'янов наводить у якості прикладу, що свідчить про масштаби депортації населення, підготовлені НКВС СРСР і затверджені РНК СРСР директиви від 10 квітня 1940 р про порядок висилки. У тексті зазначених директив вказувалося вислати: 1) у заслання на 10 років у Казахську РСР – членів сімей колишніх польських офіцерів, поліцейських, жандармів, тюремщиків, гласних і таємних агентів поліції, поміщиків, фабрикантів та чиновників, які перебували у таборах або отримали ВМП; 2) на спецпоселення у північні райони СРСР – сім'ї біженців, з подальшим їх працевлаштуванням на підприємствах Наркомлісу; 3) у заслання на 5 років в Казахську та Узбецьку РСР – повій [4].

Зазначене яскраво ілюструє, що у цей період діяльність репресивних органів, які гучно називалися «юстицією», була абсолютно не обмеженою і направленою на жорстоку розправу з «неугодними» людьми, які, в решті-решт, були позбавлені можливості будь-яким чином захистити себе. Крім того, діюче процесуальне законодавство та правосуддя забезпечувало поширення практики доказування вини шляхом «вибитого» зізнання як основного виду доказування, а висилка, позбавлення волі та смертна кара стверджувалися у якості звичної міри покарання.

Аналізуючи основні положення книги «Политическая юстиция в СССР», академік В. Гінзбург робить наголос на неймовірну схожість практики всіх тоталітарних режимів і наводить у якості прикладу систему юстиції Рейхстагу, яка була засуджена на Нюрнбурзькому процесі [3]. В. Гінзбург також згадує і наведені авторами книги конкретні приклади злочинної діяльності різних репресивних органів, зокрема «справи» Тухачевського та Мейерхольда, які були засуджені до розстрілу. Наводять на сумні висновки і представлені цифри. Так, наприклад, за період з 1918 по 1958 р. було розстріляно 839 722 людини. При цьому вказується, що цифра занижена і більш імовірно значення 1 млн. 165 000 розстріляних. А засуджено за той же період було 6 млн. 165 тисяч чоловік. Щодо розподілу числа розстріляних по роках, наводяться такі дані: в 1936 р. розстріляно 1118 чоловік, в 1937 р. – вже 353 074, у 1938 р. – 328 618 і в 1939 р. – 2601 чоловік [7, с. 314].

Щодо злочинних наслідків тоталітарного режиму на території України, привертають увагу результати дослідження Українського історико-просвітницького товариства «Меморіал», яке проводиться в рамках Державної програми науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією». Членами Товариства було опрацьовано величезну кількість архівно-слідчих справ, які зберігаються у Національному архівному фонді України, в результаті чого, вдалося вивити й скласти картки на понад 700 тисяч громадян, постраждалих внаслідок проведення на території України політичних репресій [5].

Висновки. Підсумовуючи усе вищенаведене, зазначимо, що за останні десятиліття було проведено ряд досліджень політичної юстиції, які лягли в основу численних публікацій та матеріалів для проведення «круглих столів», симпозіумів та конференцій як регіонального, так міжнародного рівня. Результатами цих досліджень стало встановлення безлічі фактів масових репресивних заходів, що здійснювалися органами політичної юстиції у період існування тоталітаризму на теренах Радянського Союзу. Саме політична юстиція в особі таких органів, як НКВС, ВНК, ДПУ, КДБ та ін., стала інструментом державного терору, за допомогою якого довгий час підтримувалася жорстка диктатура

правлячого класу. Тисячі архівних документів та мільйони жертв політичних репресій стали беззаперечним доказом того, яким чином Радянський Союз забезпечував утримання абсолютної, необмеженої влади. Все це, у свою чергу, обумовило формування та становлення політичної юстиції, як негативного, антиправового явища в історії розвитку демократії. Дослідження та усвідомлення її репресивної сутності є необхідною умовою для вироблення та реалізації демократичних засад державно-правового розвитку з метою подолання існуючих наслідків та недопущення аналогічних трагедій в майбутньому. Адже, як зауважив С. Алексеев, – «Найбільш страшна тиранія – це тиранія, що ховається під маскою законності» [1].

Список використаних джерел

1. Алексеев С. С. Философия права / С. С. Алексеев. – М.: Издательство НОРМА, 1998. – 336 с.
2. Альбац Е. Политическая юстиция: от 58-й статьи до ФЗ № 70631-6 / Е. Альбац // Журнал «Новое время» от 11 июня 2012 года. – №20 (248).
3. Гинзбург В. Л. Расстрел Мейерхольда и других... Юридический приговор коммунизму-большевизму // В. Л. Гинзбург. – Литературная газета от 4 – 10 апреля 2001 года. – № 14 (5829).
4. Гурьянов А. Э. Масштабы депортации населения в глубь СССР в мае-июне 1941 г. / А. Э. Гурьянов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.memo.ru/history/Polacy/g_2.htm.
5. Интернет–проект «Національний банк даних жертв політичних репресій радянської доби в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.reabit.org.ua/>.
6. Кудрявцев В. Н. Юридический «механизм» карательной системы: на пути к истине / В. Н. Кудрявцев. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.naukaran.ru/sb/2001_1/13.shtml.
7. Кудрявцев В. Н., Трусов А. И. Политическая юстиция в СССР / В. Н. Кудрявцев, А. И. Трусов. – М.: Наука, 2000. – 365 с.
8. Михайленко П. П., Кондратьев Я. Ю. История милиции Украины у документах і матеріалах: У 3-х т. / П. П. Михайленко, Я. Ю. Кондратьев. – К.: Генеза, 1997. – Т. 2: 1926 – 1945, – 412 с.
9. Уголовный кодекс РСФСР от 01 июня 1922 року // Собрание узаконений РСФСР. – 1922. – №15. – Ст. 153.
10. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті. Документи і матеріали / Відповідальний редактор професор Микола Кугутяк. – Том 2. – Книга 1 (1939–1945). – Івано-Франківськ: КПФ «ЛІК», 2009. – 600 с.

Свырыдюк Н. П. Политическая юстиция как средство воплощения политических репрессий

В данной статье осуществляется характеристика политической юстиции как негативного, антиправового и антидемократического явления. Политическая юстиция признается как неотъемлемой «емкая составляющая юридической системы тоталитарного режима, устанавливается взаимосвязь» связь между ними. Применение репрессивных мер органами политической юстиции определяется основным методом обеспечения существования тоталитаризма. Сделан вывод о необходимости исследования политической юстиции и осознание ее репрессивной сущности для

выработки и реализации демократических принципов государственно-правового развития в будущем.

Ключевые слова: политическая юстиция, репрессия, тоталитаризм, насилие, неправовое государство.

Svyrydyuk N. P. Political justice as a means of translating political repression

This article is characteristic of political justice as a negative, anti-democratic and anti-legal phenomena. Political justice is recognized as an integral «capacious component of the legal system of a totalitarian regime, the relationship is established» relationship between them. Repressive measures of political justice authorities determined the primary method of ensuring the existence of totalitarianism. Is concluded that the study of political justice and the realization of its repressive nature of the development and implementation of democratic principles of state-legal development in the future.

Key words: political justice, repression, totalitarianism, violence, unlawful state.

